

da iki buçuk kat büyüdüler (266'dan 605 hâneye). Müslüman nüfus ise yaklaşık beş kat arttı (179'dan 861 hâneye). Bütün bu rakamlardan yörede 1466 hânedeki 7300 kişinin yaşadığı tesbit edilebilir. Söz konusu büyüme kendi içinde tabii şekilde değil ancak Anadolu'dan getirtilen nüfusla açıklanabilir. Özellikle Kalender Şah isyanının (933/1527) acımasızca bastırılışı pek çok kişinin Rumeli topraklarına göç etmesine yol açmıştır. Aynı durum Hezargrad ve Osmanpazarı çevrelerinde de görülebilir.

1051 (1641) tarihli *Avârız Defteri* söz konusu büyümenin devam ettiğini gösterir. Müslümanlar 861'den 1210 hâneye yükseldi, hristiyanlar ise 605'ten 396 hâneye geriledi. Hristiyanların % 18'i imtiyazlı statüye sahip voynuklardan teşekkül etmekteydi. Müslüman nüfusun artışında ihtidâlar önemli rol oynamış olmalıdır. Eski köylerdeki toplam müslümanların % 25'inin yeni ihtida edenlerden meydana geldiği anlaşılar. Söz konusu büyüme köy sayısındaki artışla da sabittir. 1598'de köy sayısı yirmi dört iken 1642'de otuz altıya ulaşmıştı. 1598'de bile hâlâ küçük bir yerleşme olan Yenipazar büyük bir kasaba olacak şekilde ilerleme göstermiş ve 211 hânesiyle yörede en önemli kasaba haline gelerek Pravadi kazasının bir nahiyeye merkezini teşkil etmişti. Yenipazar kasabasının nüfusu tamamen müslümanlardan ibaretti. Bunun altmış sekiz hânedan daha az olmamak üzere üçte biri yeni ihtida etmiş kişilerdi. Kasabada biri Ahmed Paşa, diğeri Ali Paşa tarafından inşa edilen en az iki cuma camisi vardı. 1667'de Yenipazar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi buranın 150 hâneli güzel bir kasaba olduğunu, Eğridere adlı akarsuyun kasabanın içinden geçtiğini ve yirmi dükkân, üç kapılı görkemli bir bedesten, bir hamam, iki han bulunduğu yazar, Ahmed Paşa Camii'nin kitabesini de nakleder. 1762 Haziranında Dubrovnikli Cizvit Ruđer Josip Bošković de buradan Türk ve hristiyanların karışık oturdukları bir köy veya kasabacı diye söz eder. 300 kadar hânesi olup bunun ellisi hristiyan Bulgar köylülerine aittir. Bazı fakir Ulah aileleri; hristiyan oldukları halde, Eflak ve Boğdan prenslerinin baskısı yüzünden memleketlerinden kaçmak zorunda kalmışlar ve Türk paşalarının idaresi altında daha rahat bir hayat yaşadıklarını söylemişlerdir. Bošković'in ziyaretinden bir yıl sonra burada yeni bir cami, 1774'te bir hamam ve 1826'da bir saat kulesi yapıldı.

1641-1751 arasında bu yıllara ait muassal avârız defterlerine göre Yenipazar

ve çevresinin nüfus yapısında önemli değişimler gerçekleşti. Sekiz eski Bulgar köyünün hristiyan ahalisinin sayısı yarı yarıya azaldı; 394 hânedan 160 hâneye geriledi. Bunun esas sebebi ihtidâlardır. 220 müslüman hânesinin sekseni mühtedi idi. 1641'de Külefçe kesiminde toplam nüfusun % 17'sini müslümanlar oluşturmakta iken 1751'de bu oran % 42'ye çıktı. Külefçe'de müslümanların üçte biri İslâmiyet'i yeni kabul etmiş kişilerdi (elli bir hânenin on altısı). Aynı yıllarda buna karşı bir gelişme de cereyan etti: Önceden tamamen müslümanlarla meskûn beş yere çoğunluğu küçük Yenipazar kasabasından gelen hristiyan hâneleri yerleşmişti. Bu durum XIX. yüzyılda artarak sürecektir. Osmanlı-Rus savaşları esnasında 1828 Haziranında Külefçe'de vuku bulan savaş Yenipazar kesiminde ağır hasara yol açtı. 1830 yılı cizye defteri, hristiyan nüfusun bu gelişmelere rağmen burada kaldığını ve sayılarını koruduğunu gösterir. 1261 (1845) tarihli temettuat defterlerinin içerdiği rakamlar Yenipazar'da her iki tarafın da savaş yüzünden acı çektiğini, ancak tekrar iyileşme yoluna girdiğini gösterir. 1845-1873 arasında hristiyanlar sayılarını iki kattan daha fazla arttırdılar, müslüman nüfusu da büyüdü. Fakat daha küçük ölçekli aile yapıları sebebiyle artış hızı hristiyanlara göre daha az kalmıştır.

1873'te kasabada 2140 nüfus vardı ve hemen hemen üçte biri hristiyandı. 1877-1878 savaşından ve Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra küçük kasabada Bulgaristan'ın diğer yerlerinde görüldüğü gibi çöküş yaşandı, buna rağmen büyümesini sürdürdü. Nüfusu 1887'de 2420'ye (% 53'ü müslüman), 1900'de 2726'ya (% 46'sı müslüman) ve 1934'te 4550'ye (% 25'i müslüman) ulaştı. Yenipazar'ın nüfusu 1946'da 5477, 1956'da 9138 olarak kaydedilmektedir. 1963'te 11.548 olan kasabanın nüfusu 2009'da ancak 12.673'e yükselebildi. Son yıllardaki işsizlik ve ekonomik sıkıntılar yüzünden nüfusun bir kısmı buradan göç etmektedir. Nüfusun önemli bir bölümü hâlâ müslüman olup Türkçe konuşmaktadır. Geriye kalan en son tarihî cami de 1970'lerde yıkıldı. Bu dönemlerde uygulanan baskılar sebebiyle kasabadaki Osmanlı geçmişine ait görülebilir son izler de silinmiş, hatta 1826'da yaptırılan saat kulesinin kitabesi yerinden kaldırılmıştır. Yenipazar'ın 8 km. güneyinde yer alan ve erken dönem Bulgar tarihi açısından son derece önemli olan Madara kasabası Şumnu'daki Tombul Camii'nin bânisi Şerif Halil Paşa'nın doğum yeridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 58-59; a.e. (Dağlı), VIII, 24-25; Hammer, *GOR*, I, 461; Zinkeisen, *Geschichte*, I, 682; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgarija*, Sofia 1939, s. 303; I. Velkov, "Madara", *Antike und Mittelalter in Bulgarien* (ed. V. Beševliev – J. Irmscher), Berlin 1960, s. 265-271; Philipp Callimachi, *Historia de rege Vladislao* (ed. I. Lichonska – T. Kowalewski), Varsovia 1961, tür.yer.; B. Cvetkova, *La bataille mémorable des peuples: Le sud-est européen et la conquête ottomane - fin XIVe - première moitié du XVe s.*, Sofia 1971, s. 330-331; İsmail Eren, "Rucser Yosif Bošković'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri", *TD*, XIII/17-18 (1963), s. 203; Vladimir Georgiev v.dğr., "Novi Pazar", *Kratka Bălgarska Enciklopedija*, Sofia 1966, III, 598.

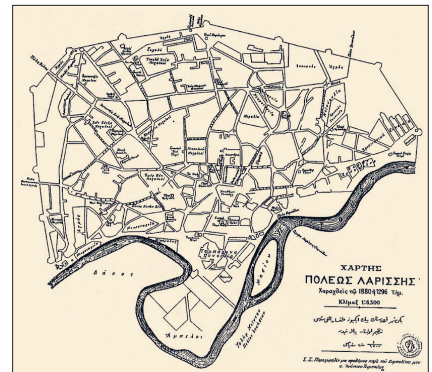
MACHIEL KIEL

YENİŞEHİR

Yunanistan'da tarihî bir şehir.

Bugün Larissa adıyla bilinmektedir; bir liman şehri olan Volos'un (Golos) 50 km. kuzeybatısında Tesalya ovasında yer alır. Osmanlı döneminde (1386-1881) elliden fazla camisi, önemli bazı medreseleri ve pek çok tekkesiyle imparatorluğun Avrupa'daki en büyük on şehri arasında bulunuyordu. Tarihi eski çağlara kadar iner. "Kale, hisar" anlamındaki Larissa / Larissa, Grekçe öncesi (Pelask) bir kelimedir ve 3000 yıldan daha ileri bir zamana işaret eder. Bu eski şehir Doğu Tesalya ovasındaki alçak bir tepede Pineios (Köstem / Salambria) nehrinin kenarında yer alır. Yunanistan'ın en önemli ekonomik eksenini oluşturan Selânik-Atina yolunun (günümüzde otoyol) buradan geçmesi önemini artırır. Arkeolojik veriler Larissa'nın Taş devrinde beri yerleşim birimi olduğunu göster-

Yenişehir'in 1880 yılına ait şehir planı (Th. Paliougas koleksiyonu)

YENİŞEHİR

Yenicami – Yenisehir

rir. Homeros (m.ö. VIII. yüzyıl) uzun yıllar boyunca şehrin, Pelasklar'ı bu kesimden uzaklaştıran Aleuad ailesince yönetildiğini bildirir.

Larissa'nın en eski paraları milâttan önce 500 yılına aittir. Milâttan önce 346'da Yenisehir ve Tesalya'nın tamamı Makedonya Kralı II. Filip (Philippos) tarafından ele geçirildi ve 150 yıl boyunca Makedonya Devleti'ne bağlı kaldı. Milâttan önce IV. yüzyılda büyük bir kültürel gelişme yaşandı. Milâttan önce 146'da Roma İmparatorluğu'na bağlandı. 263 yılında Germenler'in işgalinden zarar gördü. Bunu V. yüzyılın sonunda Doğu Gotları'nın tahribatı izledi. İmparator I. Iustinianos (527-565) etrafında sur bulunmayan şehri sağlam duvarlarla güçlendirdi. Arkeolojik kazılar surların Akropolis tepesini de içine aldığını, ancak önemli miktardaki bir alanın güneye doğru ovada yer aldığını gösterir. Bu iki bölüm 15 hektara tekabül eden en çok 340 x 450 m. boyutlarında bir alanı kaplıyordu. Nüfusu bu büyüklüğe göre 2200-2600 arasında tahmin edilir. Larissa 986'da, Aziz Achileios'un kalıntılarını başşehri Prespa'ya kaçırarak Makedonya ve Batı Bulgaristan Çarı Samuil tarafından ele geçirildi. 1082-1083'te Tarentli Bohemund kumandasındaki Normandiyalılar tarafından kuşatıldı, ancak İmparator I. Aleksios Komnenos şehri kurtardı. En azından XI. yüzyıldan

itibaren Tesalya, Latince'ye yakın bir dil konuşan Eflaklar tarafından yerleşim birimi olarak kullanılmaya başlandı. Bizans tarihçileri burayı Büyük Eflak (Megali Vlachia) diye adlandırmışlardır. Marino Sanuto'ya göre XIV. yüzyılda, özellikle 1320'den itibaren Yenisehir'in büyük ovası tahrip edilmiş ve boşaltılmış durumdaydı. Bunun sebebi Bizanslılar, Sırlar, Katalanlar, Franklar ve Arnavutlar arasındaki sürekli çarpışmalardı. 1364'te başpiskopos Antonios harap halde bulunduğu, bir hayvan barınağı durumuna geldiği ve katedralinin haydutlar için bir sığınma yeri olduğu için şehirde ikamet edememişti.

Mevcut kaynaklarda Doğu Tesalya'nın Osmanlılar'ca fethi ve Yenisehir'in yeniden kuruluşu için çok farklı tarihler verilir (1389, 1393, 1423, 1430, 1444). Yıldırım Bayezid'in 1402'de Timur'a yenilmesinden ve 1403'teki Osmanlı-Bizans Antlaşması'ndan sonra Tesalya'nın Bizans'a iade edildiği düşünülmektedir. Bununla birlikte *Epirli Tocco Hânedanı Tarihi*'nde 1404 yılında Sinâneddin Yûsuf Bey'in Tesalya'nın Türk hâkimi olarak zikredildiği dikkati çeker. 1408'de Evrenosoğlu Barak Bey, Patras karşısındaki Yunan topraklarının valisi diye gösterilir. 1413'te Yûsuf Bey tekrar Tırhala valisi oldu. 1422'de de Barak Bey aynı görevdedir. 859 (1455) tarihli *Tırhala Tahrir Defteri*'nde babaları ya da dedelerinin Gazi Evrenos'tan veya Emîr Mûsâ'dan (1411-1413) berat alan birkaç sipahi zikredilir. Yenisehir dahil Doğu Tesalya'yı 788'de (1386) fetleden Gazi Turahan Bey değil Gazi Evrenos'tur. Ayrıca 1393'te Yıldırım Bayezid ve Gazi Evrenos, Tırhala ile birlikte Batı Tesalya'yı da ele geçirmişti. Bölge 1403'te ve Turahan Bey'in valiliği sırasında 1420-1423 yılları arasında Osmanlılar'ın elinde kaldı. Bütün bu veriler 1386-1387 kışında Gazi Evrenos Bey'in bu kesimde hâkimiyet kurduğuna delil teşkil eder. Onun Batı Anadolu'dan getirdiği Türkleri boş, ancak verimli olan topraklara tekrar yerleştirdiği bilinmektedir. Kısmen ıslah edilen Karla gölü civarındaki pek çok köyün adı göçebelerin geldikleri bölgelere işaret eder (Aydınlı, Germiyanlı, Menteşeli, Saruhanlı gibi). Ayrıca ortadan kalkmış olan Larissa şehrine ait kalıntıların aşağısındaki ovada yeni bir şehir kurularak buna Yenisehir veya Bursa Yenisehir ile karışmaması için Yenisehir-i Fener adı verilmiştir. Buradaki İmarek Camii'ni inşa ettiren ise Gazi Evrenos değil onun oğlu Barak Bey'dir. Daha sonra 1420'den itibaren öne çıkan Turahanoğulları ailesi Yenisehir'i ve bütün Tesalya'yı 100 yıldan fazla bir süre yönetti. Cami, okul, ha-

mam, kervansaray, köprü, tekke gibi elliden fazla büyük bina yaptırdı; beldeyi yeniden imar etti. Bu binalarda 1200 işçi çalışmıştı. XVI. yüzyılın ilk yıllarında en az 6000 kişi doğrudan veya dolaylı yoldan günlük ekmek ihtiyacını bu vakıftan temin ediyordu. Cemâziyelevvel 850 (Ağustos 1446) tarihli Turahan Bey vakfiyesine göre Yenisehir'de bir cuma camisi, bir medrese, bir zâviye, bir hamam, büyük bir boyahane, pirinççi, sabuncu, helvacı ve kasap dükkânları, Köstem nehri üzerinde su değirmenleri ve bunların yanında çok sayıda bahçe mevcuttu.

1455'te Yenisehir'de 355 müslüman ve altmış altı hristiyan hânesi bulunuyordu (% 84'ü müslüman, 1800-2000 arası nüfus). 912 (1506) tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre bu rakam daha da yükseldi. Şehirde on iki mahallede yaşayan 700 müslüman, otuz hristiyan ve İspanya'dan gelen yirmi yahudi hânesi vardı. Yeni gelen sekiz yahudi ve on altı Arnavut ailesi de buna eklenmişti. Toplamda % 90'ı müslüman olan 4000'e yakın nüfus mevcuttu. 1506 yılına ait defterde Turahanoğlu Ömer Bey'in vakıflarına göre onun Yenisehir'de bir cami, bir mescid, bir imaret, iki hamam, bir büyük bedestenle bir kervansaray yaptırdığı ve nehrin karşısına insan taşımak için gemi tedarik ettiği dikkati çeker. 1668'de Yenisehir, Evliya Çelebi tarafından ayrıntılı biçimde tasvir edilir. Burayı "dâr-ı tûcâr-ı kadîm" diye anan Evliya Çelebi, Yenisehir Kalesi'nin bedestenin bulunduğu yüksek bir yerde, diğer bütün binaların ovada yer aldığını belirtir. Gazi Turahan Bey'in kaleyi yıkması sebebiyle dizdar yoktu. Bunun dışında 200 adamıyla düzeni sağla-

Yenisehir'de Pîrî Paşa Hamamı (Büyük Hamam)

Yenisehir'deki bir sokağı gösteren XIX. yüzyılın ortalarına ait gravür (Th. Paliougas arşivi)

yan bir martolos ağası vardı. Cıvarda taş olmadığı için yıkılan kalenin taşları cami, mescid, medrese, han ve imaretlerin inşasında kullanılmıştı. Şehrin bazı yerlerinde kalenin temelleri hâlâ görülüyordu. Toplam yetmiş bir mescidi (yirmi ikisi cami) mevcuttu. En güzeli köprü'nün başındaki Hasan Bey (Turahanoğlu) Camii idi. Yenisehir'in namazgâhi büyüktü ve "50.000 kişiyi" içine alabilirdi. Şehrin on hankahı ve tekkesi vardı. Mevlîhânenin mutfağı da çok büyüktü. Bu tarihî bina nehrin kuzey tarafında yer almakta olup XVII. yüzyılın başlarında Defterdar Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın vakfı idi. Şehrin bunlardan başka dört hamamı vardı; özellikle Bayrak Camii'ne yakın bir yerdeki kurşun kaplama kubbeli, Pîrî Paşa'ya ait olanı dikkat çekicidir (bu bilgi, Odos Venizelos'ta hâlâ mevcut olan Büyük Hamam'la bu hamamın aynı olduğu fikrine yol açmıştır). Evliya Çelebi ayrıca şehrin tek veya çift katlı taştan 4000 evi bulunduğunu yazar. Nehir üzerinde Turahanoğlu Hasan Bey Köprüsü bulunmaktadır (bk. HASAN BEY KÖPRÜSÜ).

1669 yazında Edward Brown, Yenisehir'de bir süre kaldı ve farklı bir tonda o da ayrıntılı bir tasvir yaptı. Katedral kilisesinde Yenisehir başpiskoposunu ziyaret etti ve âyinlere katıldı. Gerek avlanmak gerekse o sıralarda kuşatma altında bulunan Girit'teki gelişmeleri yakından takip etmek için IV. Mehmed bazı yıllar burada

kalmıştı. Şehirde ona ait bir saray vardı. Brown, özellikle büyük sel baskınları esnasında suyun gücüne karşı mukavemet edebilecek tarzda inşa edilen köprüyü hayranlıkla anlatır. Şehrin yoğun bir nüfusa sahip bulunduğunu belirtir ve düzenin iyi sağlandığını zikreder. Ayrıca her türlü ticarî eşya ile donanmış dükkânları olan, alışverişe uygun büyük caddelerden söz eder. 1791'de coğrafyacı Daniil Philippidis ve Grigorios Konstantas, Yenisehir'i Türkler'in, Romaniler'in (Rum), yahudilerin ve Ermeniler'in oturduğu, ancak Türkler'in diğerlerinin hepsinden fazla olduğu büyük bir şehir olarak tanımlar. 1799'da Felix de Beaujour ise burayı yarısını Türkler'in, yarısını Yunanlılar'la yahudilerin meydana getirdiği 20.000 kişi civarında nüfusu, büyük, geniş caddeleri, güzel hamamları ve pazarları olan bir şehir diye niteler. 1801'de İngiliz seyyahı Edward Dodwell, Yenisehir'i Yunanlılar'ın sadece küçük bir grup oluşturduğu 20.000 kişilik nüfusuyla başpiskoposun bulunduğu bir yer olarak anlatır ve yirmi altı camisinin olduğunu belirtir.

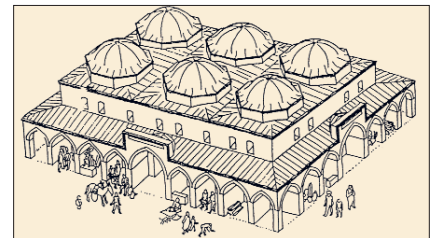
1828'de Yunan isyanının devam ettiği sıralarda Yenisehir 4300 m. uzunluğunda, önünde derin bir kuru hendek bulunan, kerpiçten sağlam savunma hattıyla güçlendirildi. Bu hatta on iki tabya yer alıyordu. Nehir tarafında daha ince ve daha alçak bir duvar kuzeyden şehri koruyordu. Nehrin diğer yakasında sağlam bir köprübaşı yapılmıştı. Dışarıyla ana bağlantıyı beş kapı sağlamaktaydı. Bütün bu işler devlet hesabına çalışan 5350 işçinin emeğiyle ortaya çıkmıştı. Yenisehir istihkâmı büyük oranda bozulmadan 1938'e kadar ayakta kaldı ve şehrin kentsel yapısını ciddi biçimde belirledi. 1836'da coğrafyacı Ioannis Leonardos şehirde 4000 ev ve 20.000 kişilik bir nüfusun varlığını zikrederken 1863'te İzmir'deki Rusya konsolosu C. Mostras buranın Tırhala livasının merkezi olduğunu, Salambria (Pineios) nehri üzerinde Türkler'in Avrupa'daki ana merkezi olup 30.000 kişilik bir nüfusu bulunduğunu yazar. 1288 (1871) tarihli *Yanya Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre Yenisehir kazasında 14.934 (erkek) müslüman ve 36.993 (erkek) hristiyan (yahudiler dahil) vardı. Kazanın 147 camisi ve mescidi, kırk altı tekkesi, gayri müslim cemaatlerin birçok kilisesi, manastır ve sinagogları mevcuttu.

Osmanlı döneminin sonuna doğru (1880) resmî bir Yunan raporunda (Kokidis) buranın 10.800 Türk, 6000 Yunan ve 3000 yahudi nüfusa sahip olduğu kayıtlıdır. Bu sırada şehrin elli bir camisi ve mescidi, dört kilisesi, bazı sinagogları ve beş Yu-

nan mektebi vardı. 1881'de büyük güçler, Rusya'nın ortaya çıkardığı Bulgar Devleti'ni dengelemesi için bütün Tesalya'yı yeni Yunan Krallığı'na vermesi hususunda Osmanlılar'a baskı yapınca Tesalya Türkleri bütün mülklerini yok pahasına satıp göç etti. Böylece şehrin nüfusunda büyük bir düşüş yaşandı. 1881 Yunan sayımlarına göre sadece şehirde 13.169 kişi yaşıyordu. Osmanlı yapıları büyük bir hızla ortadan kaldırıldı. 1897-1898 Türk-Yunan savaşında Gazi Edhem Paşa tarafından Yenisehir kısa bir süre Osmanlı idaresine alındı. Turahanoğlu Hasan Bey Köprüsü altmış yıl daha ayakta kaldı ve II. Dünya Savaşı esnasında havaya uçuruldu. 1 Mart 1941'de İtalyan bombardımanının hemen ardından meydana gelen şiddetli deprem Yenisehir'e çok zarar verdi. Bu sırada nüfusu 32.700 idi. Savaştan sonra Osmanlı eserlerinin tahribatı sürdü. 1965'te XV. yüzyıl binası olan Küçük Hamam yerle bir edildi. Yenisehir'in yahudi cemaati savaş sırasında burada kalmaya devam etti. Onlara ait Ets Hayyim Sinagogu hâlâ ayakta olup Osmanlı dönemindeki yapısını muhafaza etmektedir.

Günümüz Yenisehir'inde Osmanlı dönemine ait tarihî eserlerden sadece üçü harap halde ayakta. Venizelos caddesinde bulunan ve büyük oranda korunmuş olan, XVI. yüzyıldan kalma Pîrî Paşa Hamamı pek çok dükkâna bölünmüştür. XIX. yüzyılın ortalarına ait Yenicami ayak-

Yenisehir'de yaklaşık 890 (1485) yılında inşa edilen Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni'nin kalıntıları ve bu yapının M. Kiel tarafından yapılan rekonstrüksiyonu (çizim: Gerd Schneider)

YENİŞEHİR

ta dursa da herhangi bir mimari özelliği kalmamıştır ve kırk yıldan beri yerel müze olarak hizmet vermektedir. XV ve XVI. yüzyıl camilerinden bazılarının içindeki güzel hat eserleri (XIX. yüzyılın sonunda yapılmıştır) hâlâ muhafaza edilmektedir. Tarihî eserler içerisinde Bizans dönemi Yenişehir'in bulunduğu yerde, 1484 ve 1506 yıllarında inşa edilen büyük altı kubbeli Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni'nin sadece gövde kısmı ayakta; 1980'lerin sonunda yeni eklentileri kaldırılmış ve içi temizlenmiştir. Bedestenin altı kubbesini taşıyan iki yekpâre / ağır sütunun temelleri kemerlerin yaylarında görünür hale getirilmiş ve 2007'de altı kubbeli ana girişin tekrar onarılmasına karar verilmiştir. Yeniden tamir edilen bedesten şehre renkli ve ilginç bir ayrıcalık katmaktadır. İkinci önemli harabe, eski şehrin pazar bölgesinin ortasındaki Pappa Flessas sokağında yer alan Kadı Muhyiddin Bayraklı Camii'nin kalıntısıdır. Tazına ve inşa ediliş biçimine bakıldığında 1387-1420 yılları arası bir döneme gider; bu da Evrenosoğlu Barak Bey'in idareciliği zamanına denk düşer. 1993'te caddedeki bir pasta dükkânında çıkan yangın neticesinde harabeleri gün yüzüne çıkmış ve tarihî eser olarak devlet korumasına alınmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1828 yılından kalma büyük şehir duvarları parça parça yıkılmış ve hendek de doldurulmuştur. Akropolis kısmının güney eteklerinde kültürel önem taşıyan, milâttan önce IV. yüzyıldan kalma büyük bir tiyatro bugüne ulaşmıştır. Arkeoloji müzesiyle etnografya müzesinde birkaç Osmanlı mezar taşı ve binaların kitâbeleri muhafaza edilmektedir. Günümüzde önemli bir ticaret ve endüstri merkezi olan, 2011 yılına ait verilere göre 138.000 nüfusa sahip şehirde ipekli kumaş, kâğıt ve şeker fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Yunanistan'ın millî içkisi olan "uzo" Yenişehir'de üretilir. Yenişehir pek çok Osmanlı şairinin, âlim ve yazarının doğduğu, yaşadığı ya da hizmet verdiği yerdir. Bursa'da Emîr Sultan'ın yerine geçen Hasan Hoca XIV. yüzyılın sonunda Yenişehir yakınlarındaki Hasanlar köyünde doğmuştur. Meşhur Osmanlı tarihçisi Selânikî Mustafa Efendi Yenişehir'de bulunmuş ve orada vefat etmiştir. Mekke'de yedi yıl kaldığı için "Cârullah" lakabıyla tanınan Velîyyüddin Efendi ve 1758-1759'da eski Zağra kadısı olan Mehmed Emin Belîğ de burada yetişmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Yenişehir'den çıkan şairler arasında Nakşibendî dervîşi Hasan Dede, Mevlevî şeyhi ve şair Yenişehirli Avni Bey, Bektaşî şa-

iri Yenişehirli Fennî ve Yenişehirli Nusret Ali sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VIII, 87-90; E. Brown, *A Brief Account of Some Travels in Hungary, Servia, Macedonia, Thessaly* (London 1673) (ed. K. Nehring), München 1975, s. 51-66; *Voyage de Sieur Paul Lucas, fait par l'ordre du Roy, dans la Grèce, l'Asie mineure, la Macédoine et l'Afrique*, Paris 1712, I, 276; D. Philippidis – G. Konstantas, *Geographia Neoteraki* (Vienna 1791) (ed. A. Koumariannou), Athens 1988, s. 168-169; Jacob Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart 1845), München 1963, s. 301-305; C. Mostas, *Dictionaire Géographique de l'Empire Ottoman*, St. Petersburg 1873, s. 183; D. Urquhart, *Im Wilden Balkan: Vom Berg Olymp bis zur albanischen Adriaküste um 1830* (trc. M. Hoffmann), Wiesbaden 2008, s. 303-308; C. I. Kokidis, *Odoiporikâ lpeirou kai Thessalias para to Ypourgeo ton Stratiotikon*, Athens 1880, s. 153-154; E. Pharmakidis, *I Larisa*, Volos 1926; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, II, 250-255; E. Kirsten – W. Kraiker, *Griechenlandkunde, Ein Führer zu klassischen Stätten*, Heidelberg 1962, s. 780-781; J. Koder – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini I: Hellas und Thessalien*, Wien 1976, s. 198-199; S. Lauffer, *Griechenland: Lexikon der historischen Stätten*, München 1989, s. 367-369; M. Kiel – L. Deriziotis, "The Old Bedesten of Larissa (Yenişehir) in Restoration", *Seventh International Congress of Turkish Art* (ed. T. Majda), Warsaw 1990, s. 141-145; M. Kiel, "Das türkische Thessalien, Etabliertes Geschichtsbild versus osmanische Quellen, Ein Betrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands", *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse*, CCXII, Göttingen 1996, s. 109-196; T. Paliougas, *I Larisa kata tén Tourkokratia*, Larisa 1996-2008, I-II; *Guide of the Prefecture of Larissa 2002* (ed. V. Panagou), Larissa 2002, s. 142-150; S. Gouloulis, *Ta Aphierotiria titon Tourchanidon*, Larissa 2003; E. I. Kanetaki, *Othomanika Loutra ston Elladiko Horo*, Athens 2004, s. 178-179, 303; G. Salakides, *Larissa (Yenişehir)*, Thessaloniki 2004; N. A. Bees, "Zur Schriftstellerei des Antonios von Larissa", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, XII, Athina 1936, s. 315-316; G. C. Soulis, "The Thessalian Vlachia", *Zbornik Radova Vizantinološki instituta*, VIII, Beograd 1963, s. 271-273; Yusuf Halaçoğlu, "Tesalya Yenişehiri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 89-100; D. Jacobi, "Catalans, Turcs et Vénétiens en Roumanie (1305-1332): un nouveau témoignage der Marino Sanuto Torcello", *Studi Medievali*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; P. Magdalino, "Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the later Middle Ages", *Makedonikon Imerologion-Eteris ton Makedónon*, IV/1, Athens 1989, s. 87-110; S. Sdrolia, "Larissa, Odos Papaflessa 10/16, Bairakli Tsami", *Arheologikon Deltion*, L, Hronika B' 1, 1995, Athens 2000, s. 395.

MACHIEL KIEL

YENİŞEHİRLİ AVNİ

(bk. AVNÎ BEY, Yenişehirli).

YER

I. KUR'AN ve HADİS

İslâmî literatürde insanların üstünde yaşadığı fizikî dünya genellikle arz kelimesiyle ifade edilir. Yerküre için Türkçe'de kullanılan **dünyâ** ise Kur'an'da, hadislerle ve diğer kaynaklarda insanın ölümden önceki hayatını, bu hayat boyunca yararlandığı dünya nimetlerini ifade eder (bk. DÜNYA). Eski sözlüklerde arz, "semanın mukabil olan cisim" veya "insanların üzerinde bulunduğu yer" şeklinde açıklanır (Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "arz" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "arz" md.); aynı kelime "ülke, toprak, kara parçası, arazi" gibi sınırlı yerler için de kullanılır. Felsefî eserlerde arz, hem yeryüzü hem de maddî evreni oluşturduğu düşünülen dört unsurdan top-
rak anlamında geçer (meselâ bk. İbn Sînâ, s. 288-291, 306, 586, 595). Dünyanın yaratılışıyla ilgili bir hadiste geçen **tirbe** kelimesiyle de yeryüzünün kastedildiği belirtilir (İbnü'l-Esir, I, 185). Kur'an-ı Kerim'de arz kelimesi 468 yerde geçer; bunların çoğunda yeryüzü, bazılarında toprak (Yâsîn 36/33; Nûh 71/17) ve ülke (el-A'râf 7/110; Tâhâ 20/57) karşılığında kullanılır; bazılarında da Mısır, Mekke, Filistin, kutsal topraklar (el-arzu'l-mukaddese) gibi şehir veya coğrafi bölgeleri ifade eder (el-Mâide 5/21; Yûsuf 12/21, 56; İbrâhîm 14/14; el-İsrâ 17/104). Bu âyetlerde yeryüzü anlamındaki arz çeşitli bağlamlarda kullanılır.

Kırkı aşkın âyette gökleri ve yeri Allah'ın yarattığı bildirilerek ilâhî kudretin sınırsızlığına dikkat çekilir, bunların bazılarında göklerle yerin altı günde yaratıldığı belirtilir. Fussilet sûresinde ise (41/9-12) Allah'ın arzı iki günde halkettiği, ardından yeryüzüne dağları yerleştirip orayı çeşitli nimetlerle donattığı ve bunları dört günde yaptığı, ardından kaos (duhân "duman") halindeki semaya yükselip (istevâ) iki günde de gökleri yarattığı ifade edilir. İlk bakışta bu son âyetlerde anlatılanların sekiz günde gerçekleştiği ve bunun göklerle yerin altı günde yaratıldığına dair bilgiyle çeliştiği gibi bir intiba uyansa da müfessirler dünyanın yaratıldığı iki günün de dört güne dahil olduğunu söyler. Ayrıca henüz dünyanın yaratılmadığı bir dönemde yirmi dört saatlik bir günden söz edilemeyeceği için bu tür âyetlerde geçen "gün" kavramı da "devir, zaman dilimi" olarak yorumlanır. Nitekim benzer konularda zamanın izâflılığına işaret eden âyetler de vardır (bk. SEMA). Allah'ın yedi göğü ve "on-